

داستان‌های علمی - تخیلی کودک و نوجوان در برزیل

○ آنالوسیا براندائو
○ شقایق قندهاری

پرداخته است؛ «تغییر طبیعت»^۷ و «سفر به آسمان»^۸. در کتاب نخست، «امیلیا» عروسک یاغی و زیرک، سعی می‌کند نظام طبیعت را درهم بریزد. برخی از این دگرگونی‌ها و تغییرات بسیار دلنشین و جذاب است، اما برخی از آنها بسیار مضحک به نظر می‌رسد. در انتهای کتاب، مادر بزرگ امیلیا، از او می‌خواهد تا طبیعت را همانند سابق به وضعیت عادی‌اش برگرداند؛ چون از نظر او، نظام طبیعت بسیار منطقی و معقول است.

در داستان دوم، گروهی دارکوب برای نخستین بار در مورد جغرافی و فضانوردی مطالبی می‌شنوند. آنها این اطلاعات را از متن یکی از کتاب‌های کهن مادر بزرگ بنتا، به دست می‌آورند. بعدها این دارکوب‌ها به آسمان سفر می‌کنند و در آنجا با ماجراهای شگفت‌انگیزی روبه‌رو می‌شوند.

ادبیات علمی - تخیلی در کشورهایی تولید یافت که در آنها رشته‌های گوناگون علم، ریشه‌دار، و غنی و رشد یافته بود. برزیل، به عنوان یک کشور جهان سوم، با کمبودهای اجتماعی مهمی روبه‌روست. می‌دانیم که دانشمندان کشورمان، زمینه مناسبی برای پیشرفت و گسترش تحقیقات خود نمی‌یابند. در واقع، دانشمندان برزیلی افراد بسیار نخبه‌ای هستند که در محدوده دانشگاه‌ها باقی مانده‌اند. در طول ده سال اخیر، آنها به ترویج علوم پرداخته و برنامه علمی مدونی برای کودکان و نوجوانان طرح کرده‌اند. این برنامه که «پستگاه علمی»^۹ نام دارد، کودکان و نوجوانان را تشویق می‌کند تا با راهنمایی معلمان خود، آزمایش‌های علمی را خودشان انجام دهند.

اطلاعات مردم برزیل، در خصوص آزمایش‌های علمی و اختراعات، بسیار اندک است. درحقیقت، مردم در جریان تحقیقات و تلاش‌های دانشمندان نیستند. مردم با مشکلات مرتبط با انرژی هسته‌ای که در اثر دخالت ارتش در امور سیاسی به وجود آمده، بیشتر آشنا هستند. آلودگی هوا و آب در شهرهای بزرگ، در اثر همین فرآیند صنعتی پدید آمده است. با مطالعه وضعیت موجود، ادبیات، تاریخ و ریشه‌های فرهنگی برزیل، می‌توان علت عدم رواج ژانر علمی - تخیلی را در مقایسه با افسانه‌ها، شعر و داستان‌های سیاسی دریافت. درحقیقت، ژانرهای اصلی در برزیل، داستان‌های فانتزی، عامیانه و خانوادگی است.

○ ادبیات علمی - تخیلی و بوم‌شناسی

حال، اجازه دهید به قفسه کوچک کتاب‌های علمی - تخیلی کودکان و نوجوانانمان نگاهی بیندازیم. یکی از تم‌های اصلی داستان‌های علمی - تخیلی در برزیل، مشکلات اقتصادی و اجتماعی است که در اثر وقایع گذشته، به وجود آمده و موجب نگرانی زیادی شده است. به علاوه، ما می‌دانیم که بسیاری از زیست‌شناسان و دامپزشکان برزیل، در تلاشند تا

نگارش داستان‌های علمی - تخیلی، همانند دیدار دو دوست خیالی با یکدیگر است. یکی، با انبوهی از اطلاعات علمی، اصول عقلانی و افکار منطقی می‌آید و دیگری، با اندیشه‌هایی خلاق که در قالب داستانی سرشار از ماجرا، رؤیا و خیال بروز می‌کند. آنها در حین ملاقات با یکدیگر، به شرایط ممکن و غیرممکن می‌اندیشند که انسان دیروز و یا امروز و یا حتی آینده می‌توانست بر کره زمین و یا سیاره‌های متفاوت و یا حتی در تمدنی دیگر تجربه کند. سپس آنها مکاشفات خود را که از دل فیزیک، جامعه‌شناسی، کیهان‌شناسی، مردم‌شناسی، فلسفه و روان‌شناسی به دست آمده، ترکیب می‌کنند تا درباره توانایی‌ها و یا ضعف‌های بشریت سخن گویند. آنها درباره شگفتی‌های علم و اختراع و تولید ابزار جدید صحبت می‌کنند. اطمینان دارم که در ذهن تمام نویسندگان داستان‌های علمی - تخیلی، این دو دوست، همواره در کنار هم هستند و با هم سخن می‌گویند.

به طبع، نویسندگانی که از چنین ذهن خلاق و پویایی برخوردارند، داستان‌هایی می‌نویسند که همواره در یادها باقی می‌ماند؛ مثل «فرانکشتاین»^۱ ماری شلی، «ساعت زمان»^۲ اچ. جی. ولز و «از زمین تا ماه»^۳ ژول ورن. در این خصوص، فیلم‌های شگفت‌انگیزی مثل «ادیسه فضایی»^۴، «ای تی»^۵ و... نقطه عطفی محسوب می‌شوند؛ چون بینش انسان را نسبت به آینده و چگونگی برخورد با وقایع و موجودات ناشناخته تغییر داده‌اند. در کشور برزیل، این فیلم‌ها و سایر فیلم‌ها و کتاب‌های علمی - تخیلی، بسیار موفق بوده و با استقبال رو به رو شده است.

○ از نگاه یک ناظر

با بررسی مجموع کتاب‌های انتشار یافته علمی - تخیلی کودک و نوجوان در برزیل، به این نتیجه می‌رسیم که این داستان‌ها ژانر متداول و رایجی در کشور ما نیست. هر سال در برزیل، حدود نهمصد عنوان کتاب کودک و نوجوان منتشر می‌شود. سی و پنج درصد این کتاب‌ها ترجمه و شصت و پنج درصد دیگر آثار تألیفی است. از آنجا که هر سال، با گروهی از افراد، تمام کتاب‌های منتشره کودک و نوجوان را نقد و بررسی می‌کنیم، اطلاع دارم که در طول ده سال گذشته، حتی پنجاه عنوان کتاب علمی - تخیلی منتشر نشده است؛ اگرچه از بین همین تعداد اندک، برخی از آثار بسیار گرانقدر به‌شمار می‌رود.

یکی از علل این کمبود، تکیه ادبیات کودک و نوجوان کشور ما به آثار «مونترلو لوباتو»^۶، نویسنده برجسته برزیل است لوباتو، در فاصله سال‌های ۱۹۶۰ - ۱۹۲۰ برای کودکان و نوجوانان می‌نوشت. در هیچ‌یک از بیست و دو اثری که او برای کودکان و نوجوانان خلق کرده، اشارهای به مبحث علمی - تخیلی نشده است. او تنها در دو اثر خود، به طرح موضوعی علمی

محیط زیست را حفظ کنند؛ به خصوص آمازون را. تحقیقات آنها، دستمایه‌ای غنی برای نویسندگان ماست تا بر اساس آن داستان‌های خود را بنویسند.

یکی از نمونه‌های خوب تلفیق مسائل علمی - تخیلی با بوم‌شناسی، داستان «راسانیا»^{۱۰} است. اهالی «راسان» که قوت زندگی خود را از زمین به دست می‌آورند، تحت تسلط «اربابان مرگ» قرار دارند. این گروه زمین را با گیاهان سمی آلوده‌اند تا زمین حاصل‌خیز را نابود کنند. اگرچه زندگی مردم راسان، وحشتناک و تباه شده، اما آنها همچنان امید خود را حفظ می‌کنند. «ویدنا» و «گاران» دو تن از اهالی راسان، در مقابل «اربابان مرگ» می‌ایستند و سرانجام، مردم راسان، با یافتن راهی برای مقابله با اربابان مرگ، زندگی خود را نجات می‌دهند. این داستان امیدبخش، در قالبی بسیار زیبا نگارش شده و پیام آن بسیار مطلوب است: حفظ طبیعت، یکی از راه‌های اثبات عشق و علاقه ما به زندگی است و تخریب زندگی، مرگ و ناکامی و یاس به همراه دارد.

۱۰ ادبیات علمی - تخیلی و طنز

وقتی داستان‌های علمی - تخیلی، آمیخته به طنز باشد، کودکان و نوجوانان بینش مثبت و خوبی درباره علم، دانشمندان و دنیای اختراعات و خلاقیت آنها به دست می‌آورند. داستان «سیاره کوچک گمشده»^{۱۱} نوشته «زیرالدو آلوز پینتو»، یکی از نمونه‌های ارزشمند این گونه داستان‌هاست. در این داستان، فضانوردی به یک سیاره بسیار دورافتاده و کوچک فرستاده می‌شود. این سیاره تنها ۸۰ پله دارد و دریاچه، دریا و یا کوه ندارد. فضانورد، درخواست کمک کند و اتفاق عجیبی می‌افتد؛ همه مردم ساکن زمین می‌توانند صدای او را بشنوند. سپس، همه دانشمندان زمین، سعی می‌کنند تا به فضانورد یاری رسانند. آنها در نخستین مرحله، تعداد زیادی کتاب، کاست آواز و ترانه و هم‌چنین، مقداری نان برایش می‌فرستند. فضانورد مدتی طولانی، با رضایت خاطر و بدون سر و صدا، آن‌جا می‌ماند تا این که یک روز به حدی احساس تنهایی می‌کند که آوازی درباره تنهایی می‌خواند. دانشمندان متوجه می‌شوند که فضانورد، نامزدی به نام «رزا» در کره زمین دارد. آنها رزا را نزد او می‌فرستند و پس از آن، دیگر هیچ‌کس خبری از این دو تن نمی‌شنود! این داستان عاشقانه و طنزآمیز، دیدگاه بسیار بدیعی دارد.

در کتاب «پسر نامرئی»^{۱۲} آوارو کاردوسو گومز داستان پسر شوخ‌طبعی را به تصویر می‌کشد که مشغول خواندن داستان «مرد نامرئی»^{۱۳} نوشته اچ. جی ولز است. مطالعه این کتاب، بر زندگی او تأثیر می‌گذارد. پسر داستان، آمیوه می‌خورد و به خواب عمیقی فرو می‌رود. در خواب خود می‌بیند که پسری نامرئی است. به او خیلی خوش می‌گذرد و با وقایع خنده‌دار و جالبی رو به رو می‌شود. این داستان زیبا، با زبانی طنزآمیز، تأثیر شگفت‌انگیز داستان‌های علمی - تخیلی را بر زندگی ما بیان می‌کند.

بحث درباره داستان‌های علمی - تخیلی، بدون اشاره به داستان «بشقاب پرنده»^{۱۴} نوشته «جوآ کارلوس مارینهو» کامل نخواهد بود. این داستان، شرایط مضحک و خنده‌دار «پسران جاق» را به تصویر می‌کشد. این جوانان معتقدند که پول، ضامن سعادت و خوشبختی آنهاست. پسرهای جوان این گروه، به «مونت ورد»، شهری کوهستانی که به سبب ارتباط با موجودات فضایی و بشقاب‌های پرنده مشهور است سفر می‌کنند. در روز دوم سفر، آنها با «جو برگ» کوچک آشنا می‌شوند؛ او از آن دسته «ای‌تی» ها (موجودات فضایی) است که عاشق خوردن گوش انسان است. این ای‌تی، دو تا تخم می‌گذارد و پیش از مرگ، پیش‌بینی می‌کند که این دو موجود، در آینده نزدیک، زندگی خود را نجات خواهند داد. پسرها دستگیر می‌شوند و توسط بشقاب پرنده‌ای به فضا می‌روند؛ جایی که پر از ای‌تی‌های نادان است. وقتی دو فرزند جو به دنیا می‌آیند، ای‌تی‌ها را متقاعد می‌کنند تا در سیاره «جو برگ» توقف کنند. در این‌جا آنها دو گاو بزرگ می‌دزدند که گوش‌های بسیار بزرگی دارند. جالب است که گوش این گاوها هر روز بزرگ‌تر می‌شود و جو، به جای خوردن گوش انسان، شروع به خوردن گوش گاو می‌کنند. پس از ماجراهای فراوان، پسرها در سلامتی کامل، به زمین برمی‌گردند...

۱۱ ادبیات علمی - تخیلی و داستان‌های حادثه‌ای

در کشور ما نویسندگان برجسته‌ای که در زمینه داستان‌های حادثه‌ای و علمی - تخیلی، آثاری موفق و بدیع خلق کرده‌اند، می‌توان از «روبنز ماتوک»^{۱۵} «کارلوس ماتوک»^{۱۶} «والمیر سوماری کاردوسو»^{۱۷} و «جوآ کارلوس مارینهو»^{۱۸} نام برد. روبنز ماتوک، هنرمندی خلاق است که در جنگل‌های آمازون، سفرهای تحقیقی انجام می‌دهد. او همیشه درباره گیاهان، درختان، پرنده‌ها و حیوانات تحقیق می‌کند. او یافته‌های جدید خود را در دفتر یادداشت خصوصی خود می‌نویسد و سرانجام، در قالب داستان، به رشته تحریر درمی‌آورد. به همین علت، داستان‌های او از محتوایی غنی برخوردار است و در حد فاصل داستان‌های فانتزی و داستان‌های علمی - تخیلی می‌گنجد.

داستان «همه چیز بذر است»^{۱۹} نوشته کارلوس ماتوک و برادرش روبنز ماتوک، در شهر

«دامار»، در نزدیکی درخت بسیار بزرگی، حوالی رودخانه «میسک» اتفاق می‌افتد. موزه میان سیاره‌های شهر، مؤسسه مهمی است که با مؤسسات علمی کل کهکشان ارتباط دارد. در این موزه، دانشمندان آزمایش‌های مختلفی روی گیاهان و جانوران انجام می‌دهند. بدین طریق، دفتر خاطرات آقای «لولی» شکل می‌گیرد که به خوانندگان اجازه می‌دهد داستان شگفت‌انگیز و پرکشش نحوه به وجود آمدن شهر «دامار و موزه را بشنوند». آقای موگالوم و آقای لولی، گیاهی در خاک سرزمین میسک می‌کارند که به موزه تبدیل می‌شود. سپس باد باقی بذرها را بر زمین پخش می‌کند و بدین‌گونه، ساختمان‌های دیگر شهر دامار پدید می‌آید. این شهر جدید، منزلگاه بسیاری از دانشمندان می‌شود و آنها در آنجا به کار تحقیقاتی خود ادامه می‌دهند.

در بخش آخر این کتاب، شرح حال «سانتوس دامونت» مخترع هواپیما در برزیل آمده است. بدین طریق، مخاطب به نقش ایده‌ها و افکار در محیطی علمی پی می‌برد. در این شرح‌حال، تعدادی از عکس‌های دامونت آورده شده و مخاطب به زمان حیات او بازمی‌گردد. این داستان، با استفاده از طرح و درونمایه‌ای بسیار قوی، نحوه اجرای ایده‌ها و طرح‌های جدید را به تصویر می‌کشد. در عین حال، متن اثر، رابطه نزدیکی میان اجزای ریز و درشت جهان برقرار می‌سازد و بدین طریق، نحوه عملکرد توأمان آن‌ها را آشکار می‌سازد.

داستان «مسافران سیاره گلب»^{۲۰} نوشته روبنز ماتوک و والمیر تومازی کاردوسو، رابطه هنرهای تجسمی، آیین و آداب، اسطوره‌ها و فضانوردی را به میان می‌کشد. در این داستان، نوجوانان سیاره گلب، باید طی آداب خاصی، به سیاره «اوروپیم» بروند. این در حالی است که کم‌ترین آشنایی با آنجا ندارند. «آلیکس»، شخصیت اصلی داستان، نخستین کسی است که این مرحله را پشت سر می‌گذارد. او می‌بایست با دوربین خود، از جانوران و گیاهان سیاره اوروپیم، عکس بگیرد. آلیکس، موجودات ناشناخته فراوانی می‌بیند که بسیار زیبا هستند؛ پروانه‌های شفاف و مارهای دریایی. وقتی تصمیم می‌گیرد به جای عکس گرفتن از جانوری شیشه‌ای، آن را برای خود بردارد، کتش داستان آشکار می‌شود. پس از کشمکش زیاد، بالاخره آلیکس متوجه می‌شود که این جانور، به اوپیوم تعلق دارد. او می‌فهمد که هدف از این سفر، آموزش این مسئله است که نباید موجودات زیبایی را که در طول زندگی خود با آنها روبرو می‌شویم، زندانی کنیم. در این داستان فانتزی، نویسنده با ریزینی، جزئیات مربوط به فضانوردی را بیان می‌کند و روی این نکته تأکید دارد که نباید به حیوانات و گیاهان صدمه بزنیم.

با توجه به مطالبی که گفته شد، می‌توان دریافت که هم‌اینک، ژانر داستان‌های علمی - تخیلی، راه خود را در کشور برزیل پیدا کرده است. داستان‌هایی که در این مقاله مورد بحث قرار گرفت، همانند بذرهایی است که در طول سال‌های آتی، در ادبیات کودک و نوجوان برزیل، شکوفه خواهد داد.

توضیح:

آنا لوسیا براندوا، فوق لیسانس خود را از دانشگاه کاتولیک، واقع در شهر ساوئوپولو، دریافت کرد. وی در نشر پولینای، به عنوان مشاور دفتر نشر کار می‌کند و تاکنون بیش از ۶۵۰ نقد و بررسی، درخصوص کتاب‌های کودک و نوجوان برزیل انجام داده است.

پاورقی:

- ۱- Franvkenstein, Mary Shelley
- ۲- H. G. Wells, Time Machine
- ۳- Jules Verne, From Earth To Moon
- ۴- A Space Odyssey
- ۵- ET
- ۶- Monteiro Lobato
- ۷- The Changing of Nature
- ۸- Travel to tieaven
- ۹- Science Station
- ۱۰- Rassania
- ۱۱- Ziraldo Alves Pinto, The Small lost Planet
- ۱۲- Alvaro Cardoso Gomes, The Invisible Boy
- ۱۳- H. G. Wells, The Invisible Man
- ۱۴- Joao Carlos Marinho, The Saucer
- ۱۵- Rubens Matuck
- ۱۶- Carlos Matuck
- ۱۷- Walmir Thomazi Cardoso
- ۱۸- Joao Carlos Marinho
- ۱۹- Rubens Matuck Carlos Matuck: Everything is seed
- ۲۰- The Travellers From G

منبع: Bookbird, Winter ۱۹۹۷